METAKOGNITIV MONITORING VA METAKOGNITIV NAZORATNING KREATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNI

Xonzafarov Og'abek Otabek o'g'li
Osiyo xalqaro universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur tezisda metakognitiv monitoring va metakognitiv nazoratning kreativ fikrlashni rivojlantirishdagi psixologik ahamiyati tahlil qilinadi. Zamonaviy psixologiyada kreativ fikrlash shaxsning yangi va original g'oyalarni yaratish, muammoli vaziyatlarga noodatiy yondashish hamda mavjud bilimlardan samarali foydalanish qobiliyati sifatida qaraladi. Ushbu jarayonning samaradorligi esa insonning o'z fikrlash faoliyatini anglash, kuzatish va boshqarish imkoniyatlari bilan chambarchas bog'liqdir. Shuningdek, metakognitiv monitoring va nazoratning kreativ fikrlash jarayonidagi funksiyalari hamda ularning o'zaro bog'liqligi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: metakognitiv monitoring, metakognitiv nazorat, kreativ fikrlash, refleksiya, kognitiv jarayonlar, ijodkorlik, o'z-o'zini boshqarish, tafakkur strategiyalari, yuqori sinf o'quvchilari.

РОЛЬ МЕТАКОГНИТИВНОГО МОНИТОРИНГА И МЕТАКОГНИТИВНОГО КОНТРОЛЯ В РАЗВИТИИ КРЕАТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ

Аннотация

В данной тезисной работе анализируется психологическое значение метакогнитивного мониторинга и метакогнитивного контроля в развитии креативного мышления. В современной психологии креативное мышление рассматривается как способность личности создавать новые и оригинальные идеи, нестандартно подходить к проблемным ситуациям и эффективно использовать имеющиеся знания. Эффективность данного процесса тесно связана со способностью человека осознавать, контролировать и регулировать собственную мыслительную деятельность. В работе также рассматриваются функции метакогнитивного мониторинга и контроля в процессе развития креативного мышления, а также анализируется их взаимосвязь.

Ключевые слова: метакогнитивный мониторинг, метакогнитивный контроль, креативное мышление, рефлексия, когнитивные процессы, творчество, саморегуляция, стратегии мышления, учащиеся старших классов.

THE ROLE OF METACOGNITIVE MONITORING AND METACOGNITIVE CONTROL IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING

Abstract

This thesis analyzes the psychological significance of metacognitive monitoring and metacognitive control in the development of creative thinking. In modern psychology, creative thinking is considered as an individual's ability to generate new and original ideas, approach problematic situations in unconventional ways, and effectively use existing knowledge. The effectiveness of this process is closely related to a person's ability to understand, observe, control, and regulate their own thinking activity. The

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

study also examines the functions of metacognitive monitoring and control in the process of creative thinking development and analyzes their interrelationship.

Keywords: metacognitive monitoring, metacognitive control, creative thinking, reflection, cognitive processes, creativity, self-regulation, thinking strategies, high school students.

Inson tafakkuri nafaqat tashqi obyektlarni anglash, balki o'zining fikrlash jarayonlarini tahlil qilish va boshqarish imkoniyatiga ham ega. Ushbu qobiliyat psixologiyada metakognitsiya tushunchasi orqali ifodalanadi.

Metakognitsiya atamasi XX asrning 70-yillarida amerikalik psixolog J. Flavell tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan. Olim metakognitsiyani shaxsning o'z kognitiv jarayonlari haqidagi bilimlari hamda ushbu jarayonlarni nazorat qilish qobiliyati sifatida izohlagan.

Metakognitsiya ikki asosiy tarkibiy qismdan tashkil topadi:

1. Metakognitiv monitoring – shaxsning o'z fikrlash jarayonini kuzatishi, anglash va baholash jarayoni.
2. Metakognitiv nazorat – o'z faoliyatini rejalashtirish, boshqarish va zarur holatlarda fikrlash strategiyalarini o'zgartirish qobiliyati.

Kreativ fikrlash jarayonida inson ko'plab g'oyalarni ishlab chiqadi, ularni tahlil qiladi va eng samarali variantlarni tanlaydi. Bu jarayonda metakognitiv monitoring muhim boshqaruvchi mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Metakognitiv monitoring orqali o'quvchi:

- o'z bilim darajasini baholaydi;
- fikrlashdagi kamchiliklarni aniqlaydi;
- muammoni hal qilish strategiyasini tanlaydi;
- yangi g'oyalarning samaradorligini tekshiradi.

Amerikalik psixolog A. Broun metakognitiv jarayonlarni o'rganib, monitoring bilim olish va muammolarni hal qilish jarayonining ajralmas qismi ekanligini ta'kidlagan. Uning fikricha, shaxs o'z faoliyatini nazorat qilgan sari bilimlarni samaraliroq qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Metakognitiv nazorat kreativ fikrlashning rivojlanishida boshqaruvchi funksiyani bajaradi. Chunki ijodiy jarayonda faqat yangi g'oyalarni yaratish emas, balki ularni tanlash, baholash va takomillashtirish ham muhim hisoblanadi.

Metakognitiv nazorat quyidagi jarayonlarni ta'minlaydi:

- faoliyat maqsadini belgilash;
- muammoni hal qilish yo'llarini rejalashtirish;
- fikrlash jarayonini nazorat qilish;
- natijalarni baholash.

B. Zimmerman tomonidan ishlab chiqilgan o'z-o'zini boshqarish nazariyasiga ko'ra, inson faoliyatining samaradorligi rejalashtirish, faoliyat davomida nazorat qilish va yakuniy baholash jarayonlariga bog'liq.

Kreativ fikrlash va metakognitiv jarayonlar o'zaro bir-birini to'ldiruvchi tizim sifatida faoliyat yuritadi. Kreativ fikrlash yangi g'oyalarni ishlab chiqishni ta'minlasa, metakognitiv nazorat ushbu g'oyalarni tartibga soladi va takomillashtiradi.

1-jadval

Metakognitiv monitoring va kreativ fikrlash komponentlari

Metakognitiv	Psixologik vazifasi	Kreativ fikrlashga ta'siri

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

jarayon		
Monitoring	O‘z fikrlarini kuzatish	G‘oyalarni tahlil qilish imkonini beradi
Baholash	Natijalarni tekshirish	Samarali yechimlarni tanlashga yordam beradi
Rejalashtirish	Faoliyat strategiyasini belgilash	Ijodiy faoliyatni tashkil qiladi
Nazorat	Jarayonni boshqarish	Yangi g‘oyalarni takomillashtiradi

Metakognitiv monitoring o‘quvchining o‘z fikrlash jarayonlarini anglash va nazorat qilish imkonini beradi. Ushbu jarayon kreativ faoliyatda ayniqsa muhimdir, chunki ijodiy faoliyat davomida yaratilgan g‘oyalar tahlil qilinishi va baholanishi talab etiladi. Jadval ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, metakognitiv jarayonlarning har bir turi kreativ fikrlashning muayyan jihatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Monitoring jarayoni o‘quvchiga o‘z fikrlarini tahlil qilish imkonini bersa, baholash jarayoni yaratilgan g‘oyalarning amaliy qiymatini aniqlashga yordam beradi. Rejalashtirish va nazorat qilish esa ijodiy faoliyatning izchil amalga oshirilishini ta’minlaydi. Ayniqsa, yuqori sinf o‘quvchilarida ushbu ko‘nikmalarning rivojlanishi mustaqil fikrlash va muammolarni ijodiy hal qilish qobiliyatining shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

XULOSA

Metakognitiv monitoring va metakognitiv nazorat kreativ fikrlashni rivojlantirishning muhim psixologik mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Shaxs o‘z fikrlash jarayonlarini kuzatish, baholash va boshqarish orqali ijodiy faoliyat samaradorligini oshiradi.

Yuqori sinf o‘quvchilarida metakognitiv ko‘nikmalarni rivojlantirish ularning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarga ijodiy yondashishi va yangi g‘oyalarni ishlab chiqish qobiliyatlarini kuchaytiradi. Shu sababli ta’lim jarayonida nafaqat bilim berish, balki o‘quvchilarning o‘z fikrlash faoliyatini anglash va boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirish ham muhim vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Flavell J.H. Metacognition and Cognitive Monitoring: A New Area of Cognitive–Developmental Inquiry // American Psychologist. – Washington: American Psychological Association, 1979. – Vol.34. – №10. – P.906–911.
2. Broun A.L. Metacognition, Executive Control, Self-Regulation, and Other More Mysterious Mechanisms // Metacognition, Motivation and Understanding. – Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, 1987. – P.65–116.
3. Zimmerman B.J. Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview // Theory Into Practice. – 2002. – Vol.41. – №2. – P.64–70.
4. Guilford J.P. Creativity // American Psychologist. – 1950. – Vol.5. – P.444–454.
5. Torrens E.P. Torrance Tests of Creative Thinking: Directions Manual and Scoring Guide. – Bensenville: Scholastic Testing Service, 1990. – 350 p.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.